

УДК 159.923

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНІ РОЗВІДКИ

Кузікова С.Б., д. психол. н., професор,
завідувач кафедри психології

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

У статті розкрито психологічний зміст толерантності до невизначеності як загальнопсихологічного феномена, проаналізовано напрями вивчення цього поняття, визначено особливості конструкту інтолерантності до невизначеності та представлено узагальнені результати емпіричного дослідження особливостей толерантності до невизначеності в юнацькому віці.

Ключові слова: толерантність до невизначеності, інтолерантність, адаптивність, життєстійкість, настанови, прийняття ризику.

В статье раскрыто психологическое содержание толерантности к неопределенности как общепсихологического феномена, проанализированы направления изучения данного понятия, определены особенности конструкта интолерантности к неопределенности и представлены обобщенные результаты эмпирического исследования особенностей толерантности к неопределенности в юношеском возрасте.

Ключевые слова: толерантность к неопределенности, интолерантности, адаптивность, жизнестойкость, установки, принятие риска.

Kuzikova S.B. TOLERANCE TO UNCERTAINTY: THEORETICAL-EMPIRICAL EXPLORATION

The psychological content of tolerance to uncertainty as a general psychological phenomenon has been revealed in the article, the directions of the study of this concept has been analyzed, peculiarities of the construct of intolerance to uncertainty has been determined, and the generalized results of the empirical study of the peculiarities of tolerance to uncertainty in adolescence has been presented.

Key words: tolerance to uncertainty, intolerance, adaptability, vitality, attitudes, acceptance of a risk.

Постановка проблеми. Зовнішня та внутрішня невизначеність є характерною рисою сучасної людини і її оточення. Сучасні умови життєдіяльності вимагають великої витримки і готовності до постійної мінливості життя, вміння приймати відповідальні рішення в обмежений час та за недостатньої чи надлишкової кількості інформації. Умови існування вимагають від людей також уміння ефективно користуватись власними внутрішніми ресурсами, а також здатності повсякчасної особистісної трансформації та розвитку власної ідентичності. У перехідні періоди, коли зростає невизначеність життя в суспільстві, людині потрібні внутрішні сили для вирішення різних завдань і складних ситуацій. Толерантність до невизначеності схильна до вікових змін. Чим старша людина, тим більше вона намагається зрозуміти, що відбувається в її житті на цьому етапі. Більшості людей непередбачуваність у повсякденному житті заважає повноцінно жити. У прагненні до гомеостазу більшість, відчуваючи страх перед незвіданим, незрозумілим, новим, намагається піти від невизначених ситуацій. Юнацький вік характеризується високим рівнем невизначеності у житті, саме тому важливо визначити рівень готовності сучасної молоді до змін.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування та емпіричне

дослідження толерантності до невизначеності в осіб юнацького віку.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Одним із перспективних у зарубіжній психології напрямів є вивчення зв'язку толерантності до невизначеності з іншими специфічними особливостями особистості (С. Баднер, А. МакДональд, Д. Маклейн, Р. Нортон, Е. Френкель-Брунсвік, Р. Холлман).

Вивченню толерантності до невизначеності на пострадянському просторі стали приділяти увагу лише в останні десять років (О. Луковицька, П. Лушин, К. Стойчева, Н. Шалаєв). У дослідженнях розглядаються теоретичні питання в контексті формування дивергентного мислення учнів старших класів (К. Дрязгунов), виховання толерантності (М. Міріманова, О. Обухов), адаптації вчених до соціальних змін (Г. Приходько).

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз феномена толерантності вказує на необхідність його вивчення у зв'язку з процесами особистісного зміння (набуття нової ідентичності), що супроводжуються ситуаціями невизначеності й визначається життєстійкістю особистості. Грунтуючись на представлених положеннях, толерантність до невизначеності можна розглядати властивістю особистості, яка дозволяє витримувати кризові прояви,

пов'язані з невизначеністю смислових підвалин власного буття та виникнення непередбачуваних життєвих ситуацій. Таким чином, категорія «невизначеність» виявляється релятивістською і конвенційною категорією, що пред'являє високі вимоги для її використання в тому чи іншому значенні, що застосовується для конкретної ситуації використання. Однак невизначеність виявляється не тільки абстрактною категорією, що пред'являє високі вимоги для її використання в тому чи іншому значенні, що застосовується для конкретної ситуації використання. Важливо зазначити, що кожен із дослідників визначає сутність цього феномена неоднозначністю, станом незнання, проте жоден не наголошує на тому, що явище невизначеності трактується лише як виключно негативне. Невизначеність є об'єктивною категорією, яка підштовхує індивідів до ірраціональних дій, допомагає зруйнувати певні психологічні бар'єри, подолати консерватизм думок. Ця категорія є невід'ємною від процесу пізнання і свідчить про усвідомленість кризового стану через дефіцит інформації, тобто можна сказати, що невизначеність – це знання про незнання.

Введення в апарат психології поняття «толерантність до невизначеності» викликає необхідність пояснення особливостей поведінки особистості в невизначених, багатозначних ситуаціях, зокрема готовності особистості приймати ці ситуації або уникати їх [10, с. 178].

Толерантність до невизначеності – це науковий конструкт, який має безліч трактувань. Виділимо низку підходів, що склалися у вивченні цього феномена [3, с. 44]: толерантність до невизначеності як риса особистості; толерантність до невизначеності як ситуаційно-специфічна настанова; толерантність до невизначеності як когнітивний процес і навик. У більшості робіт цей науковий конструкт розглядається рисою особистості. Багато дослідників доповнюють це поняття, акцентуючи увагу на необхідності розгляду готовності до новизни в контексті факторів середовища, тобто він розглядається ситуаційно-специфічною настановою.

Уперше поняття «інтолерантність до невизначеності» і «толерантність до невизначеності» були запропоновані Е. Френкель-Брансвік у 1948 і 1949 рр. у контексті проблем етнічних стереотипів й антисемітизму [9]. У публікації 1948 р. «Непереносимість неоднозначності як емоційне сприйняття змінної особистості» вона зазначає, що забобони частіше проявляються в дихотомічних концепціях статево-рольової поведінки, взаємин батьків і дітей і мі-

жособистісних відносинах в цілому. Людей, схильних до забобонів, відрізняє тенденція до однозначної категоризації-поляризації (слабкий – сильний, чистий – брудний, моральний – аморальний) під час оцінки інших людей, небажання думати в контексті ймовірностей, порівняльна нездатність відмовлятися від сформованих настанов під час вирішення інтелектуальних завдань, пошук авторитету і опора на його думку. У роботі 1949 р. «Толерантність по відношенню до неоднозначності в якості змінної особистості» Е. Френкель-Брансвік визначає толерантність до невизначеності як емоційну і перцептивну особистісну змінну [9, с.84].

У сучасній літературі поняття толерантності до невизначеності описує процеси здатності особистості до саморегуляції в умовах відсутності зовнішніх орієнтирів вибору, неможливості використати готові варіанти рішень. На одному полюсі цього поняття знаходиться готовність до продуктивного функціонування у будь-яких умовах, на другому – стресовий стан у нових ситуаціях і максимальне запобігання. У свою чергу, це положення переформується з гуманістичними концепціям, згідно з якими «відкрита, актуалізована особистість прагне до ситуацій, які найбільш розкривають її потенціал, тобто найменш певних» [6, с. 72]. Тобто прийняття невизначеності навколишнього середовища може характеризувати особистість як зрілу, відкриту для нового досвіду. Уникнення ж невизначеності свідчить про протилежну спрямованість особистості й називається інтолерантністю до невизначеності.

На думку Е. Френкель-Брансвік, «толерантність до невизначеності є особистісною рисою, що визначає ставлення індивіда до неоднозначних, невизначених, тривожних ситуацій незалежно від емоційного знаку цієї невизначеності». «Особистість, толерантна до невизначеності, розглядає будь-яку невизначену ситуацію можливістю вибору, розвитку, придбання нового досвіду, не відчуває деструктивної тривоги в невизначених ситуаціях, здатна активно і продуктивно діяти в них». У свою чергу, особистість, інтолерантна до невизначеності, «має високий рівень тривожності в ситуаціях невизначеності або навіть загрози її виникнення, якщо ця невизначеність означає розвиток і позитивну зміну в майбутньому» [6].

С. Баднер запропонував визначення інтолерантності як риси особистості, розробивши відповідний опитувальник. Він бачить в інтолерантності «тенденцію сприймати (інтерпретувати) незвичні ситуації джерелом загрози» [8, с. 29]. На противагу інто-

лерантності, автор визначив толерантність «тенденцією сприймати невизначені ситуації бажаними». С. Баднер, узагальнивши погляди, що склалися на інтолерантність до невизначеності, дійшов висновку, що вона виступає базовим феноменом, що впливає на перебіг всіх емоційних і когнітивних процесів, на когнітивні стилі особистості, переконання і систему соціальних настанов, на міжособистісну і соціальну поведінку, на поведінку в складних ситуаціях. А також виступає характеристикою «перцептивного апарату» особистості, тому інтолерантні до невизначеності індивіди будуть демонструвати ідентичну перцептивну поведінку під час сприйняття об'єктів.

У російськомовних дослідженнях піднімається питання про зв'язок готовності до новизни як індивідуальної риси і родового поняття толерантність. М.С. Міріманова і А.С. Обухов включають толерантність до новизни до одного з аспектів толерантності, розглядаючи цей феномен внутрішньою толерантністю, а толерантність до інших – зовнішньою толерантністю [5, с. 90].

Є.Г. Луковицька пропонує погляд на цей феномен як на соціально-психологічну настанову з її трьох-компонентною структурою, «оскільки вона містить в собі оцінювання невизначеності, емоційне реагування і певне поведінкове реагування» [4]. Така модель дозволяє пояснити ситуативну специфічність актуалізації толерантності до невизначеності, а також неузгодженість даних, отримуваних за допомогою різних методик вимірювання цього феномена. Так, згідно з Є.Г. Луковицькою, вони вимірюють різні аспекти цієї соціально-психологічної настанови.

А.В. Карпов відносить толерантність до новизни інтегральних здібностей, розташованих між загальними та спеціальними, включаючи також до цієї групи здатності до цілепокладання, прогнозування, прийняття рішень і самоконтролю. Він визначає толерантність до новизни «стійкістю до дії фактора невизначеності зовнішнього і внутрішнього середовища, яка є однією з професійно важливих рис керівника. Визначається поєднанням когнітивних здібностей до зняття невизначеності й емоційної тенденції до сприйняття невизначених ситуацій як важких, але не психотравмуючих» [2, с. 562]. Таким чином, А.В. Карпов додає в конструкт толерантності до новизни здатність до зняття невизначеності.

У роботі Т.В. Корнілової сформулювалося нове поняття – міжособистісна ІТН. Тобто людина може спокійно сприймати і переносити невизначеність у різних сферах свого життя (професійна, навчальна діяль-

ність і т.д.), тоді як саме невизначеність у відносинах з іншими людьми є для неї стресогенним фактором [1]. У міжособистісних відносинах така людина прагне до максимальної ясності, прозорості та навіть контролю. При цьому можна припустити, що невизначеність у відносинах з іншою людиною викликає більший дискомфорт тоді, коли вищим є ступінь значущості цих конкретних відносин для цієї особистості.

Парадокс полягає в тому, що чим більше людина намагається контролювати свої міжособистісні відносини й іншу людину в цих відносинах, тим більше нестійкими вони стають. Діалог перетворюється на монолог, мета якого – невсипущий контроль, виключення будь-якої невизначеності й недовомовленості. Такі відносини можуть втратити притаманну їм динамічність, у них з'являється більше статичності, а потім починається стагнація. А прийняття невизначеності у сфері міжособистісних відносин сприяє більшій стійкості й життєздатності. Як правило, це означає, що одна особистість здатна приймати іншу особистість у всій її природній мінливості, непідконтрольності, суперечливості та багатогранності. Елемент невизначеності в таких відносинах сприймається неминучою властивістю. Як не дивно, незважаючи на велику динамічність цих відносин, їх можна вважати більш стабільними в довгостроковій перспективі.

Сьогодні також є дослідження, присвячені вивченню зв'язку толерантності до невизначеності з креативністю. Як ми згадували вище, цей феномен направлений на вироблення нового оригінального й адекватного рішення проблемної ситуації, тому зв'язок із креативністю є очевидним. Уся можлива діяльність, пов'язана з креативністю, вимагає від особистості подолання невпевненості, психологічного дискомфорту і стресу, що виникають у процесі. І під час вирішення чергової проблеми толерантність до невизначеності не дозволить повернутися до більш простих форм її вирішення. Однак цей феномен є лише ресурсом креативності, тут важливу роль відіграють також інтелектуальні здібності, знання та навички, вимоги самого завдання, мотивація та інші особистісні особливості. Відкритість до нового, гнучкість мислення, готовність до розвитку неординарних ідей та інтуїції – низка цих особистісних особливостей розглядається властивостями креативної особистості. Ми підтримуємо гіпотезу про те, що цей перелік рис є характерним й індивідам, толерантним до невизначеності. Загальноприйнятою є концепція асиметричного впливу: навіть якщо толерантність до невизначеності не допомагає розвитку

креативності, то інтолерантність тим паче заважає.

У сучасних розробках акцентується увага на толерантності до невизначеності як вимоги на ринку праці. Компанії, які приймають до себе нового співробітника перевіряють якість дій особистості в умовах недостатньої інформації. Закономірним є те, що робітники, у яких цей компонент є нерозвиненим або недостатньо розвиненим, звільняються впродовж першого місяця роботи. Це відбувається через те, що безпосередні проблеми, які необхідно вирішувати, є невизначеними; кожна проблема і проект є принципово новими. Проблемою є те, що майбутніх спеціалістів готують до вирішення конкретних завдань, а не проблем, що виникають. На відміну від проблем, завдання мають досить чітку структуру, умови та дані, тому зусиль до їх вирішення необхідно прикладати в декілька разів менше, а вірогідність виникнення стресів майже відсутня.

Узагальнюючи дослідження В. Зінченко, Т. Корнілової, І. Леонова, Е. Остіна, Т. Хащенко, М. Юртаєвої, можна сказати, що існують такі ракурси розгляду проблеми толерантності до невизначеності: через систему атитюдів, когнітивні стилі, особистісні риси, особистісно-мотиваційні характеристики (які включають в себе, наприклад, прийняття ризику).

Для уточнення відношення специфіки діяльності з особистісними особливостями індивідів нами було здійснено емпіричне дослідження. Основними методами, які ми використовували для проведення дослідження толерантності до невизначеності в осіб юнацького віку, є такі: теоретичні (аналіз, синтез) та емпіричні (тестування, спостереження), методи кількісного та якісного оброблення матеріалів дослідження. Для діагностики особливостей толерантності до невизначеності ми використовували такі методики: «Особистісна готовність до змін» (автори: Роднік, Хезер, Голд, Хал; адаптація: Н. Бажанова, Г. Бардієр), опитувальник «Толерантність до невизначеності» (автор: С. Баднер; адаптація: Г. Солдатової), тест «Життєстійкість» (автор: С. Мадді; адаптація: Д. Леонтьєва, О. Рассказова), методика «Диспозиційна характеристика саморозвитку особистості» (С. Кузікова).

Вибірка досліджуваних складала 180 осіб: 60 студентів Сумського педагогічного університету імені А.С. Макаренка, спеціальності «Практична психологія»; 60 студентів-учасників програми «Work & Travel» Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, спеціальності «Міжнародні відносини»; 60 курсантів Харківського

національного університету цивільного захисту України (НУЦЗУ), факультету пожежної безпеки і оперативно-рятувальних сил. Віковий діапазон загальної вибірки ставить 18–21 р.

У дослідженні ми спираємося на розуміння толерантності до невизначеності – риси особистості, що виявляється в прийнятті або відкиданні об'єктів, які сприймаються складними, суперечливими, неясними, оскільки не можуть бути однозначно співвіднесеними з минулим досвідом. Вона, по-перше, виступає базовим феноменом, що впливає на перебіг усіх емоційних і когнітивних процесів, когнітивні стилі особистості, переконання і системи соціальних установок, міжособистісну і соціальну поведінку, а також на поведінку в складних ситуаціях; по-друге, виступає характеристикою перцептивного апарату особистості. Наші міркування про толерантність до невизначеності ґрунтувалися на трьох вихідних думках. По-перше, ранній дорослий вік більш піддатливий впливу зовнішнього світу відповідно до життєвої ситуації та вікових особливостей, тому їх показники можуть бути значно нижчими через відсутність достатнього життєвого досвіду. У цьому віці відбувається професійне становлення особистості, а також формування нового осередку суспільства – власної сім'ї, тому ситуації невизначеності йдуть у ногу з людиною, оскільки вона тільки відділилася від батьківської сім'ї, тому більшість ситуацій, із якими вона зіштовхується, будуть новими та кризовими. По-друге, особистості необхідно приймати відповідні рішення не лише в особистісній, але також у професійній сфері, нести вантаж відповідальності тих завдань, які накладає на нього сама професія, тому важливо дослідити вибірки з різною професійною спрямованістю. По-третє, психодіагностичний комплекс толерантності до невизначеності позначається фактором життєстійкості особистості. Тобто певним чином він впливає на процес становлення життєстійкості, закономірності чого ми намагалися прослідкувати під час проведеного дослідження.

Для виявлення впливу та перевірки гіпотези становлення толерантності до невизначеності (як фактора життєстійкості особистості) нами був застосований однофакторний дисперсійний аналіз. Завдяки аналізу середніх значень, що відповідають різним градаціям фактора та їх відмінностям, однофакторний дисперсійний аналіз дозволяє перевірити гіпотезу про те, що досліджуваний нами фактор впливає на залежну змінну, а також те, яким чином це відбувається. Отримані результати свід-

чать про те, що конструкт толерантності до невизначеності впливає на такі шкали: пристрасність ($F=2,053$ при $p=0,033$), оптимізм ($F=2,332$ при $p=0,015$), потребу в саморозвитку ($F=3,643$ при $p=0,000$), загальний показник саморозвитку ($F=4,477$ при $p=0,000$). Інші шкали були виключені з однофакторного дисперсійного аналізу, оскільки результати були $p>0,05$. Отримані результати дозволили встановити, що толерантність до невизначеності є складним конструктом, який зумовлює процеси саморозвитку особистості, а також впливає на рівень пристрасності та оптимізму особистості.

Вплив толерантності до невизначеності на компонент життестійкості особистості носить не прямий характер, а реалізується опосередкованим чином за допомогою інших змінних, зокрема загального показника і потреби у саморозвитку. Високий середній та високий рівень толерантності до невизначеності є характерним самостійній особистості з розвиненими смисловими життєвими орієнтаціями. Факторами розвитку такої особистості є загальна (не лише ситуаційна) активна спрямованість на діяльність, віра у себе, у власне майбутнє, функціонування вищої системи регуляції діяльності, стратегічна спрямованість і відсутність імпульсивної поведінки. Індивід, що прагне до саморозвитку, вміло витримує стресові ситуації, зберігає внутрішній баланс і не втрачає продуктивності діяльності, яку виконує. Позитивне ставлення до власних змін, внутрішніх ресурсів та можливості адекватно оцінювати можливість керувати цими змінами і труднощами, які виникають на шляху становлення, дозволяють визначити потенціал особистості долати ці труднощі в повсякденному житті, навіть якщо вони носять екстремальний характер.

У результаті проведеного дослідження серед представленої вибірки було виявлено, що для більшості досліджуваних характерним є середній рівень толерантності до невизначеності та середній рівень життестійкості. Середній рівень життестійкості сприяє оптимальному переживанню ситуацій невизначеності й передбачає вибір людиною копінг-стратегій, що дозволяють протидіяти новим складнощам у професійному та особистому житті. У респондентів, які мають високі показники життестійкості, спостерігається більш високий рівень толерантності до невизначеності (як психодіагностичного комплексу).

Під час дослідження також було встановлено, що студентам-психологам властива низька пристрасність (90%). Під час

утворення парної кореляції використовуваних у дослідженні шкал було виявлено, що показник «пристрасність» статистично значущо негативно корелює з показником «адаптивність» ($r=-0,578$). Кореляція на 0,01 рівні є двобічною (0,000). Представлені результати свідчать про те, що за умов високої пристрасності респондентам буде характерний низький рівень адаптивності, оскільки вона розуміється здатністю до засвоєння існуючих норм та цінностей у новому суспільстві, в яке особистість інтегрується, здатність змінюватися і бажання пристосуватися до нових умов, зберігаючи при цьому свою цілісність. Також «пристрасність» статистично значущо негативно корелює з толерантністю до двозначності ($r=-0,456$) на рівні тенденції. Кореляція на 0,01 рівні є двобічною (0,000). Це означає, що особистість із високим рівнем пристрасності буде прискіпливо стосуватися двоїстих ситуацій, які мають амбівалентну суть і потребують уточнення.

Аналізуючи шкалу «сміливість», було розкрито те, що лише вибірці курсантів властивий середній рівень (20%), іншим вибіркам характерним є абсолютно низький рівень сміливості (100%). Специфікою майбутньої роботи курсантів є постійне функціонування в умовах недостатньої інформованості, безмежний ризик, де необхідна сміливість, що виступає джерелом енергії для діяльності, яку особистість відтворює. Проведені парні кореляції показали, що показник «сміливість» статистично позитивно значущо корелює з толерантністю до двозначності ($r=0,504$). Кореляція на 0,01 рівні є двобічною (0,000). У нашому дослідженні сміливість є антиподом ригідності, оскільки особистість готова до зустрічі й співпраці з новим незвичним для себе досвідом. Сміливість виступає помічником у боротьбі зі страхом та тривогою, що надає впевненості щодо серйозних вчинків.

У наведених результатах дослідження учасники програми «Work&Travel» показали такі результати: середній рівень оптимізму (90%), наявність респондентів із високим рівнем адаптивності порівняно з іншими вибірками (30%), високий рівень прийняття ризику (100%). В основі прийняття ризику лежить ідея розвитку через активне засвоєння знань із досвіду і використання їх наступного разу. Цей компонент дозволяє особистості залишатися відкритою до навколишнього світу і сприймати події, що відбуваються, як виклик і випробування, що є досить важливою рисою осіб, які знаходяться за кордоном. Оптимізм передбачає активну реалізацію власної позиції, прагнення до вдосконалення.

Крім того, оптимістичний настрій є частиною суб'єктивного благополуччя, що впливає на фізичне і психічне здоров'я, від рівня чого залежить сприйняття світу та поведінка особистості. Людина, яка живе лише повсякденним життям, не прагне до високих досягнень і орієнтується на матеріальне (тобто має здебільшого песимістичний настрій, оскільки цей феномен є полярним), бачить значущим лише сьогодні, тому не має потреби та стремління до саморозвитку, оскільки все, що відбувається, на думку особистості, не зміниться під її впливом.

Таким чином, серед висвітлених думок у дослідженні підтвердилися всі три вихідні думки: аспект професійних інтересів дійсно накладає певну міру відповідальності, у зв'язку з чим особистість повинна бути готовою до невизначених ситуацій та навіть має ґрунтовну професійну підготовку; вплив толерантності до невизначеності на компонент життєстійкості особистості носить не прямий характер, а реалізується опосередкованим чином за допомогою інших змінних, зокрема загального показника і потреби у саморозвитку; юнацький вік має високу динаміку досліджуваних компонентів психодіагностичного комплексу толерантності до невизначеності. Високий середній та високий рівень толерантності до невизначеності є характерним самостійній особистості з розвиненими смисловими життєвими орієнтаціями.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз феномена толерантності вказує на необхідність його вивчення у зв'язку з процесами особистісного змінення (набуття нової ідентичності), що супроводжуються ситуаціями невизначеності й визначаються життєстійкістю особистості. Ґрунтуючись на представлених положеннях, толерантність до невизначеності можна розглядати властивістю особистості, яка дозволяє витримувати кризові прояви, пов'язані з невизначеністю смислових підвалів власного буття та виникнення непередбачуваних життєвих ситуацій. Толерантність є готовністю до прийняття нових умов діяльності і взаємодії. Є декілька напрямів вивчення феномена «толерантність до невизначеності»: як риса особистості; як ситуаційно-специфічна настанова; як когнітивний процес і навик. Ми використовували цей науковий конструкт рисою особистості й досліджували її особливості, взаємодію з іншими рисами досліджуваних, відштовхуючись від такої вихідної позиції: толерантність до невизначеності є особистісною рисою, що визначає ставлення індивіда до неоднозначних, тривож-

них ситуацій незалежно від емоційного знака цієї невизначеності. Згідно з цією позицією, цей феномен впливає на перебіг усіх емоційних і когнітивних процесів, на когнітивні стилі особистості, переконання і систему соціальних настанов, на міжособистісну і соціальну поведінку, на поведінку в складних ситуаціях.

У результаті проведеного дослідження було виявлено у досліджуваних середній рівень толерантності до невизначеності та середній рівень життєстійкості. Середній рівень життєстійкості сприяє оптимальному переживанню ситуацій невизначеності й передбачає вибір людиною копінг-стратегій, що дозволяють протидіяти новим складностям у професійному та особистому житті. Найбільш значущими з отриманих результатів є низька пристрасність і висока винахідливість у студентів-психологів, висока сміливість у курсантів; високий рівень оптимізму, адаптивності і прийняття ризику в учасників програми «Work & Travel». Отримані результати дослідження підтвердили наші прогнози.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вульфова Б. Воспитание толерантности: сущность и средств. Внешкольник. 2002. № 6. С. 12–16.
2. Карпов А.В. Психология менеджмента: учеб. пособие. Москва: Гардарики, 2005. 584 с.
3. Леонов И.Н. Толерантность к неопределенности как психологический феномен: история становления конструкта. Вестник Удмуртского Университета. Удмуртия: ФГБОУ ВО «УдГУ», 2014. № 1. С. 43–52.
4. Луковицкая Е.Г. Социально-психологическое значение толерантности к неопределенности: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Санкт-Петербург, 1998. 198 с.
5. Мириманова М.С., Обухов А.С. Воспитание толерантности через социокультурное взаимодействие. Развитие исследовательской деятельности учащихся: метод. сб. / сост., ред. А.С. Обухов. Москва: Народное образование, 2001. С. 88–98.
6. Осин Е.А. Факторная структура русскоязычной версии шкалы общей толерантности к неопределенности Д. Маклейна. Психологическая диагностика. 2010. № 2. С. 65–86.
7. Почебут Л.Г. Кросс-культурная и этническая психология. Учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер, 2012. 336 с.
8. Фабер В.О. Проблема неопределенности в структуре философского знания: онтологический, гносеологический, антропологический аспекты: дис. канд. филос. наук : 09.00.01. Саратов, 2004. 155 с.
9. Frenkel-Brunswik E. Tolerance of Ambiguity as a Personality Variable. American Psychologist. 1948. Vol. 3. P. 268.
10. Norton R.W. Measure of ambiguity tolerance. Journal of Personality Assessment, 1975. Vol. 39 (6). P. 607–619.